

Čipkarstvo v Železnikih

Andreja Bogataj

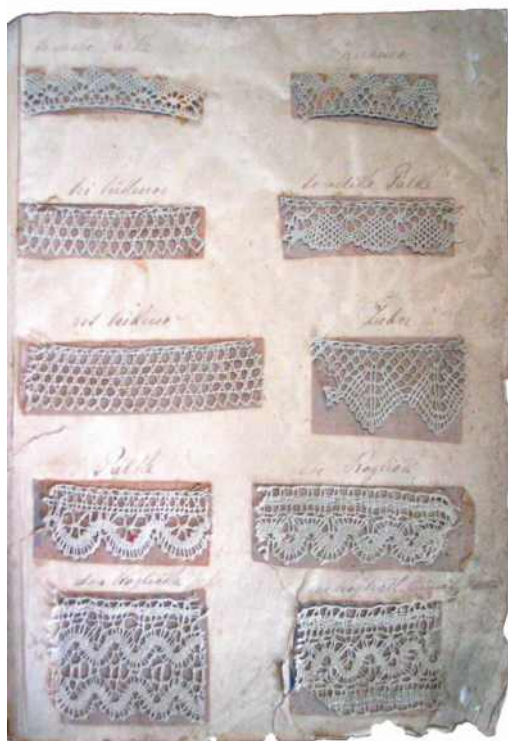
Domovina čipk je verjetno Vzhod, od koder so jih prinesli trgovci tudi v Evropo. Čipk je več vrst, najbolj razširjeni pa sta šivana in klekljana čipka. Na Slovenskem so že zelo zgodaj izdelovali čipke nekateri posamezniki po samostanih in gradovih. Zibelka slovenskega čipkarstva je Idrija, kamor so jo v 16. stoletju prinesli češki strokovnjaki, oziroma njihove žene, ki so znale klekljati. V drugi polovici 19. stoletja se je čipkarstvo razširilo na Cerkljansko in Tolminsko, nato pa še v Poljansko in Selško dolino. Za strokovni razvoj in napredek čipkarstva je leta 1763 prva poskrbela Marija Terezija, ko je v Ljubljano poslala učiteljico klekljanja. V Železnikih so se prve naučile klekljati štiri deklice okrog leta 1881, ker pa je takrat nastopila kriza in je kovaštvo pričelo usihati, so se tega dela oprijele tudi številne druge ženske in dekleta. Leta 1907 je bila v Železnikih ustanovljena Cesarsko-kraljeva čipkarska šola, ki je delovala do leta 1960. Leta 1920 je bila ustanovljena prva Čipkarska zadruga, šestindvajset let kasneje (l. 1946) pa druga. Istega leta so na čipkarski tečaj odšle prve štiri domačinke in postale učiteljice klekljanja. Leta 1962 so na pobudo Jožeta Mohoriča, takratnega predsednika Turističnega društva

Železniki, organizirali prvi Čipkarski dan, ki je postal tradicionalna čipkarska prireditev. Leta 1976 so ustanovili čipkarski krožek, ki je deloval le nekaj let. Po dolgem času pa so leta 1994 ustanovili čipkarsko šolo, ki ohranja dolgoletno čipkarsko tradicijo.

PRIHOD ČIPKARSTVA V ŽELEZNIKE

Iz Idrije se je čipkarstvo začelo v drugi polovici 19. stoletja širiti na Cerkljansko in Tolminsko, nato pa še v obe dolini, Poljansko in Selško. V Selški dolini so ženske najprej klekljale v Železnikih in nekaterih manjših vaseh (Zali Log, Sorica, Zgornje in Spodnje Danje...).

Okrog leta 1880 je nastopila kriza in kovaštvo je začelo pojemati. Prav zaradi slabega gospodarskega in socialnega položaja pa so se ženske hitro navdušile za klekljanje. Zakonca Demšar sta bila, verjetno leta 1887, pobudnika za to, da se je s klekljanjem v Železnikih začelo ukvarjati več deklet. Priskrbela sta vse potrebno za klekljanje, to je sukanec, bucike, košarice, blazine, vzorce, tako da so dekleta in žene lahko pričela z učenjem. Poučevala jih je učiteljica iz Idrije, katere ime pa žal

Katalog za naročilo čipk trgovca Dagarina iz leta 1887. Hrani Muzej Železniki.

ni znano. Zakonca Demšar sta se tako pričela ukvarjati s prodajo čipk.

Najprej so se naučili klekljati po svoji želji štirje otroci: Genca in Anica Demšar (Dagarinovi), Milka Hafner in Katarina Benedičič (Gradnikarjeva) okrog leta 1881.¹

Genca in Anica Demšar, katerih starša sta bila pobudnika za to, da so se v Železnikih pričeli ljudje ukvarjati s klekljanjem, sta izhajali iz premožnejše družine. Ko je bila njihova družina na izletu po Sloveniji, so si ogledali tudi Idrijo. Tam sta deklici videli ženske, kako klekljajo, in zaželeli sta si, da bi se tudi oni dve naučili. Tako je njuna mama pisala Štotarjevi Katri, ki je bila doma iz Železnikov, v Idriji pa je služila in se tako tudi naučila klekljati. Prosila jo je, če bi lahko njeni hčeri naučila klekljanja. Ta je privolila, in tako so se v Železnikih prve naučile klekljati štiri deklice, poleg Gence in Anice še Milka Hafner in Katarina Benedičič, ki sta bili njuni prijateljici.

Fotografija je zaenkrat najstarejši posnetek čipkarice v Železnikih. Kleklja Marija Mlakar p. d. v Pajštvi, zadaj stoji njena mama Marička Mlakar. Otroka poleg nje sta Helena in Francek Ramovš (sestra in brat Tonike Ramovš, p. d. Gradnikarjeve).

Nekaj žensk se je naučilo klekljati pri zakoncih Demšar, ostale pa so se potem učile kar ena od druge. Druga k drugi so si hodile ogledovat to delo in tako tudi same pričele klekljati. V Železnikih je takrat klekljajo kakih trideset žensk. Več klekljaric je bilo edino v vaseh Sorica in Danje, kjer je bilo petdeset klekljaric, v ostalih vaseh pa se je število klekljaric vrtelo od deset do dvajset.

Tako ob začetku 20. stoletja v Železnikih skoraj ni bilo mlajše ženske, ki ne bi znala klekljati. To je bilo zanje zelo koristno, saj je za Železnike konec železarstva pomenil socialno krizo in tako še večjo revščino. Prav klekljanje pa je bilo tisto, ki je bilo potem gotovo še petdeset let edini ženski vir zasluzka, včasih pa je predstavljal celo edinega v družini.

Čipkarstvo se je v Železnikih precej razširilo, zato je bilo nujno, da so svoje izdelke ženske tudi prodajale in s tem prispevale k družinskemu proračunu. Ker na samem začetku v škofjeloškem

Čipkarice iz Železnikov leta 1910.

okolju prodaja čipk še bila organizirana, so klekljarice hodile prodajat svoje izdelke v Idrijo. Kasneje tega niso več počele, saj so se našli posredniki za prodajo čipk. Tako so sedaj oni skrbeli za zaslužek čipkaric.

S trgovino s čipkami se je nekoliko kasneje kot zakonca Demšar pričel ukvarjati tudi Josip Boncelj, ki pa je trgovanje leta 1907 opustil. Nasledil ga je Janko Jakše. Tudi Demšarjeva sta tovrstno trgovanje opustila.

Ko je bila leta 1920 ustanovljena Čipkarska zadruga, so čipkarice prodajale čipke le tej. Pomembno vlogo je igrala Francka Lotrič, ki je v zadrugi odkupovala čipke. Pomagala ji je Ivana Zupanc, ki je vsak mesec nesla čipke v Ljubljano, v zameno pa dobila denar zanje. Ker pa so bile čipke bolj slabo plačane, so čipkarice svoje izdelke začele prodajati trgovcem, ki so jih zasebno kupovali in seveda tudi bolje plačali. S to zasebno trgovino so se ukvarjali Janko Jakše, Ivana Primožič, Marija Trpin in t. i. Selška gospa.²

Po propadu oziroma ukinitvi Čipkarske zadruge dve leti kasneje so čipkarice delale samo še za zasebne trgovce. Poleg trgovcev, ki so se z odkupovanjem ukvarjali do tedaj, so začeli čipke zasebno kupovati še Jerica Kržišnik, Neža Prezelj in poštarica Ferenčakova. Vsi razen Ivane Demšar so čipke plačevali z denarjem. Ona pa je čipke plačevala samo z živili ali blagom, saj je imela trgovino.

Čipkarice niso bile pri nobeni stalno vezane, razen kar so delale po naročilu.¹ Njihov delovnik je bil precej naporen, posebej pozimi, saj so delale tudi dvanajst do štirinajst ur na dan, seveda pa je bil temu primeren tudi zaslužek. V letih krize, to je v časih okupacije, so se čipke še vedno dobro prodajale, bile pa so slabše plačane.

V Železnikih pa se je pojavila še neke vrste trgovina. Za svoje delo so čipkarice potrebovale tudi vzorce za čipke, t. i. papirce. Čipkarska šola je prejemale vzorce od Osrednjega zavoda za žensko obrt, čipkarice izven šole pa ne. Zato so si morale čipkarice same pomagati. Pogosto so jih preris-

Čipkarice pred Opalto (Špendalovo hišo) okrog leta 1929. Od leve proti desni: Monika Šturm (Jurjova), Mihaela Luznar, Ančka Prevc - Thaler (Vahtarjeva), Franc Pavšič (Škrbincov), Frančiška Primožič (Dvejstncova), Jakolič Mira (Lukelnova), na pragu stoji Francka Kralj, Mici Primožič (Dvejstncova), Tonika Ramovš (Gradnikarjova), na drveh sedi Francej Dolenc (Glavanov).

ovale ena od druge, kar se tiče povečanja vzorcev, posebno figur, jim je pomagal Franc Čemažar.¹

S prodajo teh vzorcev pa se je začela ukvarjati Štefka Trojar iz Železnikov, ki je po želji klekljaric izdelovala vzorce raznih velikosti. Prodajala jih je za ceno 1 do 5 DIN. Tudi trgovke so se trudile, da so imele vsaka nekaj novih vzorcev, ki so jih dajale v delo. To je trajalo vse do okupacije. Med okupacijo pa trgovke niso kupovale.

Prvo zimo okupacije, v letu 1941, pa se je izvršil zaupni sestanek, ki so se ga udeležili: Marija Pivk (Kosmova), čipkarici Tonika Ramovš in Stanka Dolenc ter dva zastopnika iz Nemčije. Skupaj so pregledali vzorce in jim določili ceno. Marija Pivk je od takrat naprej vzorce dajala čipkaricam v delo, čipke pa je potem pošiljala naprej v Nemčijo.

Po vojni je večina klekljaric svoje čipke oddajala oziroma prodajala v Dom Export v Ljubljano.

ČIPKARSKA ŠOLA

Ustanovitev čipkarske šole

V Železnikih so leta 1907 ustanovili Cesarsko-kraljevo čipkarsko šolo. Šola se je ustanovila na pobudo:

- učitelja Sonca, ki je takrat poučeval v Železnikih,
- doktorja Ogelnika, nadzornika Cesarsko-kraljevih čipkarskih šol na Dunaju, in
- občinskega odbora v Železnikih (župan Martin Klobčič).

Učno osebje in delovanje čipkarske šole

Prva učiteljica čipkarske šole v Železnikih je bila Marija Reven, doma iz Idrije. Tako kot ostale učiteljice, ki so poučevale na čipkarskih šolah po drugih krajih, se je tudi Marija Reven šolala na Dunaju. Na čipkarski šoli je poučevala kar dvanajst let in sicer v letih 1907–1919. Učila je izdelovati zelo raznovrstne in fine čipke.

V čipkarsko šolo so hodili otroci, stari od pet do petnajst let. Prevladovala so deklice. Vedno je bilo od štirideset do petdeset učenk. Poleg učiteljice Marije Reven je bila v letih 1911–1913 v čipkarski šoli tudi učiteljica Hedvika Fleischman, ki pa ni znala govoriti slovensko. Prišla je z Dunaja in pomagala pri učenju klekljanja.

Skodelica za mleko z avstrijskim grbom in napisom: Zentral Spitzen Kurss. Hrani Muzej Železniki.

Učenke so bile za svoje pridno obiskovanje šole tudi nagrajene. Vsako leto je potekalo božično obdarovanje učenk z denarjem. Tej priliki je prisostvoval tudi župan. V prvih letih so učenke dobile zraven tudi okrepčilo (mleko), ki so ga ponudili v porcelanastih skodelicah z državnim

grbom. Kasneje, ko se okrepčilo ni več delilo, pa so se skodelice pri božičnem obdarovanju razdelile med učenke v njihovo stalno last. Zraven so dobile tudi žlice.

Država pa ni skrbela samo za učenke, ampak tudi za čipkarice izven šole. Te klekljarice niso bile samo ženske iz Železnikov, pač pa so se s klekljanjem ukvarjale tudi ženske po okoliških vaseh. Tako so na področju čipkarske šole v Železnikih delale čipkarice v vaseh Dolenja vas, Selca, Studeno, Češnjica, Dražgoše, Podlonk, Bukovica, Zali Log, Smoleva, Martinj Vrh, Lenart, Luša, Javorje, Sorica, Jesenovc, Spodnje in Zgornje Danje, Torka, Ravne, Rudno, Lajše, Podlipa, Rovte in Javorje. Po teh vaseh se je zelo veliko klekljalo in takrat so ocenili, da je vseh klekljaric 958. Zanje je država nastavila učiteljico Marijo Seljakovo, ki je ločeno od čipkarske šole dajala v delo čipke in jih prav tako kakor šola pošiljala na Dunaj. Ta red je trajal do padca avstro-ogrske monarhije.¹

Leta 1920 je učiteljica Marija Reven odšla v pokoj, nasledila pa jo je Marija Pivk (Kosmova). Do leta 1924 je učila klekljati tudi strokovna učiteljica Neža Pelhan.

Leta 1926 je Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt organiziral tečaj v Selcih, ki ga je

Učenke Čipkarske šole, okrog leta 1930.

vodila Angela Korenčan, leto kasneje pa še na Zalem Logu pod vodstvom Ivanke Špetič.

Marija Pivk je bila učiteljica na čipkarski šoli vse do konca druge svetovne vojne. V tistem času so bile najbolj moderne figure. Sledili so tanki prtički, ki so bili posnetki okraskov starih skrinj, peči, malega kruhka in prtički s t. i. večne poti. Vendar pa zadnjih par let okupacije v šoli ni bilo učenk.

Po osvoboditvi je bila tudi učiteljica Kosmova upokojena.³ Jeseni leta 1945 jo je nasledila Ivanka Novak, ki je bila zelo vestna in natančna učiteljica. Učila je novo vrsto čipk, predvsem idrijski ris in fine prtičke gorenjskih šopkov.

Ob novem letu 1946 so štiri čipkarice odšle na čipkarski tečaj. To so bile Stanka Dolenc, Mara Kramar, Tončka Primožič in Reginca Vrhunc. Odšle so v Ljubljano na Državni zavod za domačo žensko obrt, kjer so se šolale šest mesecev in se tako usposobile za čipkarske učiteljice. To izobraževanje je ponavadi trajalo eno leto, ker pa je bil ta tečaj celodnevni, so ga skrajšali na šest mesecev. V dopoldanskem času so se učili o vrstah, lastnostih

blaga, sukanca, popoldne pa je bilo na vrsti učenje klekljanja. Ob koncu tečaja so prejele diplomo in tako postale učiteljice klekljanja. Opravljen tečaj je bil priznan kot opravljena srednja šola.

V šolskem letu 1947/48 sta v čipkarski šoli poučevali dve učiteljici, Ivanka Novak in Milena Mlakar s Primorske, leta 1949 pa je prva zapustila Železnike. V šolskem letu 1948/49 je bila učiteljica klekljanja že novo izšolana domačinka Mara Kramar, naslednje leto pa ponovno Milena Mlakar. Leta 1950 je pričela učiti Tončka Primožič, ki se je z učenkami dobro razumela in jih tudi veliko naučila. Predvsem so klekljale razne podstavke za vinske in likerske servise. Vsako leto je priredila gledališko predstavo in okusno urejeno klekljarsko razstavo. Tako je bilo štiri leta, nato pa je leta 1954 odšla v Kranj. Čipkarska šola v Železnikih je ponovno potrebovala novo učiteljico.

Državni zavod je namesto nje zaposlil učiteljico Miro Kežzar. V letih 1954–1960 je na čipkarski šoli v Železnikih učila osnovne elemente in tehnike klekljanje čipke.

Generacija Čipkarske šole v Železnikih leta 1953.

Vzroki za ukinitvev čipkarske šole

Zaradi vedno večje obremenitve s šolskim poukom osemletke je navdušenje za klekljanje in obiskovanje čipkarske šole med deklicami začelo upadati. Leta 1960 je čipkarsko šolo obiskovalo komaj še pet do deset deklic. Učiteljica Mira Kežar je želela študirati naprej, da bi lahko učila na osemletki, klekljanje pa bi poučevala honorarno.

Na seji Čipkarske zadruge, kjer se je to obravnavalo, je bil sestavljen predlog, da bi se obrnili s prošnjo na Državni osrednji zavod za domačo žensko obrt. Želeli so dobiti novo učiteljico, ki bi nadomeščala Miro Kežar, saj se je leta šolala. Če pa te nimajo, da bi dali dovoljenje, da bi ta čas v šoli poučevala laična moč.¹ O tem predlogu ni bilo na seji sklenjenega nič in tudi pozneje se o tem ni več razpravljalo.

Tako je leta 1960 čipkarska šola v Železnikih prenehala z delovanjem. Šolski inventar (klopi, stole, omare) so spravili v prostorih osemletke.

ČIPKARSKE ZADRUGE

Čipkarske zadruge so bile namenjene predvsem klekljaricam izven čipkarske šole.

Prva Čipkarska zadruga

Leta 1920 je bila ustanovljena prva Čipkarska zadruga. Pobudnik in ustanovitelj je bil Ivan Vogeljik, prej nadzornik čipkarskih šol na Dunaju, v Jugoslaviji pa ravnatelj Državnega osrednjega zavoda za domačo obrt v Ljubljani. On je tudi skrbel za organizacijo v čipkarskih šolah.

Članice Čipkarske zadruge so dobile knjižice z organizacijskimi pravili, poleg tega pa so zanje organizirali tudi nekaj predavanj, ki so govorila o tem, kakšne so njihove dolžnosti in koristi. V zadrugo so bile včlanjene tudi klekljarice iz Selc. V

Zadružni odbor prve Čipkarske zadruge leta 1920.

odbor so bile izvoljene: Francka Lotrič, Ivana Zupanc, Marija Petrač, Marija Primožič in Julka Krek.

V odboru je bil tudi takratni župnik Ivan Noč. Otvoritev zadruga je bila v Ljubljani na Turjaškem trgu številka 3. Navzoče so bile Francka Lotrič, Marija Petrač in Julka Krek, vse iz Selc. Ivan Vogelnik je imel govor, in sicer o pomenu Čipkarske zadruga. Francka Lotrič je imela še eno pomembno vlogo, saj je v zadrugi odkupovala čipke, klekljaricam pa je dajala tudi vzorce in sukanec. Pomagala ji je Ivana Zupanc, ki je vsak mesec nesla čipke v Ljubljano, nazaj pa prinesla denar zanje.

Čipke pa so bile slabo plačane, zato so klekljarice raje prodajale svoje izdelke trgovcem, ki so čipke kupovali privatno in jih tudi bolje plačevali. Tako je bilo vedno manj čipkaric, ki so hodile po delo v zadrugo. Zato je Francka Lotrič sporočila na Strokovno zvezo v Ljubljano, da bodo zadrugo opustile, ker kot taka ne more več obstajati.

Z namenom, da do propada zadruga ne bi prišlo, je prišel gospod Strnad in o tem vodil predavanje. Vendar pa ni bilo nič bolje, zato so zadrugo po dveh letih, leta 1922, ukinili.

Druga Čipkarska zadruga

V novi Jugoslaviji so čipkarice v Železnikih spet pričele misliti na zadrugo. Najbolj navdušena in agitatorska je bila Nežka Šmid. Sklican je bil sestanek vseh čipkaric v Talerjevem salonu, kjer je imel govor minister Ferdo Kozjak, ki je priporočal osamosvojitve čipkaric s pomočjo zadruga.¹

29. 2. 1946 je bil v čipkarski šoli ob prisotnosti zastopnika iz Ljubljane ustanovni upravni občni zbor, na katerem je bil izvoljen upravni in nadzorni odbor. Upravni odbor so sestavljale: predsednica Minka Gortnar, tajnica Tonika Ramovš, blagajničarka Gizela Logar, Lina Bertoncelej in Francka Grošelj. Nadzorni odbor pa so sestavljale: predsednica Nežka Šmid, Tončka Lotrič in Ančka Šmid, ki je bila obenem zastopnica za Češnjico.

Sklep občnega zbora je bil tudi, da učiteljica, ki poučuje v čipkarski šoli, pripada odboru zadruga.

Seje sta upravni in nadzorni odbor imela skupaj. Zadruga je bila registrirana na sodnji v Škofji Loki. Začetek zadruga je bil precej težak, saj ni bilo poslovno izurjenih moči, ne poslovnih knjig in nobenega fonda, niti 2 DIN ne za zvezek za vpisovanje sprejetih čipk.¹

V zadrugo so bile večinoma včlanjene čipkarice iz Železnikov, Danj, Sorice, Davče, Zalega Loga, Češnjice, Selc in ostalih vasi v Selški dolini. Bilo jih je okrog sto, vendar pa se je to število večalo, saj se je v zadrugo vključevalo vedno več čipkaric. Članarina je znašala 100 DIN.

Vsaka čipkarica je imela svojo knjižico, v katero so se vpisovali: količina sukanca, ki ga je dobila čipkarica od zadruga, prejete čipke in denar zanje.

Čipke je sprejemal Dom Export v Ljubljani, ki pa je tudi šele začel delovati in zato še ni imel določenih in ustaljenih cen. To je bil tudi vzrok, da se ni nikoli prejel denar za celotno pošiljko, pač pa so dobili le nekaj na račun, kar je bilo zelo težko. Tako so dobile denar le tiste čipkarice, ki jim je klekljanje predstavljalo edini vir zaslužka, ostale pa so morale včasih čakati tudi po več mesecev. Dom Export je vsako leto priredil širši sestanek za vse čipkarice, ki so bile včlanjene v zadrugo. Na sestanku so bile predstavljene smernice za nadaljnje delo.

Klekljarice, ki so na dan klekljale več kot osem ur, so dobile dodatne živilske nakaznice, za kar je poskrbel zadružni odbor. Ker zadruga ni imela svojega lokala, kjer bi sprejemali čipke, se je to vršilo v čipkarski šoli po pouku. Računi in sezname čipk so se delali ponoči. Po treh mesecih delovanja je zadruga toliko napredovala, da si je lahko s procenti, ki jih je jemala od najbolje plačanih čipk (5 %), kupila poslovne knjige. Zanje so morali odšteti 8.000 DIN. Registrirane so bile v Ljubljani. Konec junija 1946 je prišel revizor z nalogo, da pregleda vse delo, zalogo sukanca in vzorce, ter je glede na to stanje uvedel poslovne knjige. Revizija je trajala štirinajst dni.

28. 7. 1946 je bil sklican izredni občni zbor, ker je morala Tonika Ramovš, članica upravnega

Klekljarice iz Železnikov leta 1997.

odbora, zaradi obolelih živcev izstopiti iz odbora. Odbor pa se je sestel tudi zato, da bi se čipkarice seznanile z dotedanjim delom in napredkom zadruge. Novi odbor je dobil svoj prostor za poslovanje v hiši Jožeta Mohoriča. Stari odbor je odbil razrešnico in volil se je novi.¹ Za poslovanje in knjigovodstvo je bila zadolžena tajnica Marica Požnel. Čipke so se sprejemale in dajale v delo vsak dan po osem ur. Tako se je Marica Požnel, tajnica novega odbora, junija leta 1947 na zadružne stroške udeležila knjigovodskega tečaja v Ljubljani. V zadrugi je delovala do januarja 1949.

V drugi polovici januarja in v začetku februarja 1947 se je v Železnikih za članice zadruge organiziral čipkarski tečaj, ki ga je vodila Stanka Dolenc. Ona je poučevala nove vzorce in način vpletanja enobarvnega sukanca v drugobarvni sukanec.

Zadruga ni imela stalnega vodstva, ampak se je le-to menjavalo. Kljub temu pa so imeli redne občne zборе. Veliko težav so imeli tudi s prostorom. Njeno poslovanje se je ves čas selilo iz ene stavbe v drugo. Tako je najprej poslovala v hiši Janeza Jakoliča, nato pa v čipkarski šoli. Nekaj časa je svoje posle opravljala tudi v Egrovi vili, nato pa zopet v čipkarski šoli. Končno pa je dobila prostor v domu upokoencev, kjer je ostala do zadnjega.

15. aprila 1951 se je zadruga udeležila razstave v Idriji in prejela nekaj nagrad. Predsednica zadruge je bila v tem času Cilka Tavčar, pomočnica pri zbiranju čipk pa Minka Primožič. Še isto leto so se čipkarice na zadružne stroške odpravile na izlet v Cirkvenico. Zadrugi je predsedovala tudi Minka Lotrič (Muhna), blagajničarka pa je bila Antonija Lotrič (Renova). Takrat se čipke niso zbirale več vsak dan, pač pa na vsake šest tednov, ko sta jih Minka Lotrič in Antonija Lotrič odnesli v Ljubljano.

Zadruga je ves čas svojega delovanja od najbolje plačanih čipk jemala 5 % vrednosti, od najslabše plačanih pa nič. Ti procenti so se delili med čipkarice, vendar ne vsako leto, saj so potrebovali denar za poslovanje. Tako je npr. leta 1959 zadruga med čipkarice razdelila 230.000 DIN. Leta 1965 pa je zadruga imela 1.000.000 DIN čistega kapitala. Z njim je poslovala tako, da so bile čipkarice za svoje delo, to je oddane čipke, takoj plačane in jim ni bilo treba čakati na denar kot včasih, na začetku ustanovitve zadruge.

Pomembno vlogo v zadrugi je imela Dragica Demšar, ki je delala vsakoletno bilanco le-te.

Druga Čipkarska zadruga v Železnikih je delovala 19 let. Vzrok za njeno ukinitve je bil finančnega izvora. Leta 1965 je namreč prišla v zadrugo odločba, da morajo biti predsednice,

tajnice in blagajničarke v zadrugi zavarovane in prejemati redno mesečno plačo. Poleg tega pa bi morala zadruga imeti tudi svojega gospodarja, ki bi prav tako prejemal redno mesečno plačo. To pa je bilo za zadrugo s svojimi dohodki in povprečnim številom čipkaric 80–90 preveliko breme. Še vedno pa je obstajala ena rešitev: Skupnost Železniki⁴ je zadrugi ponudila možnost priključitve njim. Ker pa čipkarice skupnosti niso zaupale, so ta predlog zavrnile. Avgusta leta 1965 so čipkarice zadruge ob navzočnosti zastopnikov Doma stoodstotno izglasovale likvidacijo zadruge.

Po odločbi skupščine Občine Škofja Loka z dne 22. 9. 1965 pa je zadruga prešla v likvidacijo in bila izbrisana iz registra na podlagi sklepa sodišča z dne 5. 11. 1965.⁵

PRODAJA ČIPK PO PROPADU ZADRUGE

Po propadu druge Čipkarske zadruge leta 1965 so klekljarice oddajale čipke Minki Lotrič in Antoniji Lotrič. Onidve sta že v zadrugi sprejemali čipke in jih na vsakih šest tednov nosili v Dom Export v Ljubljano. Tako je bilo tudi sedaj. Nazaj sta prinesli denar za čipke pa tudi sukanec in vzorce za nadaljnjih šest tednov. Nekatere ženske pa so svoje izdelke raje oddajale v Idrijo. Preko zastopnice v Škofji Loki so oddajale čipke in prejemale denar zanje. Z ustanovitvijo Turističnega društva v Železnikih pa je prišlo v trgovanju do sprememb. Ker je TD bolj plačevalo čipke kot Dom Export, so čipkarice svoje čipke raje oddajale TD.

Danes največ čipk odkupi TD Železniki, ki klekljaricam priskrbi tudi sukanec in vzorce. Obstajajo pa tudi nekateri privatni trgovci, ki odkupujejo čipke in jih potem prodajajo.

TEKMOVANJA KLEKLJARIC

Dom Export ni prirejal samo sestankov, pač pa tudi čipkarske festivale, kjer so se čipke razstavile, zanje pa so nekatere čipkarice prejele tudi nagrade. Leta 1961 je priredil prvi Čipkarski festival v Ljubljani.

Čipkarska zadruga iz Železnikov se ga je udeležila polnoštevno in za razstavljenе čipke prejela diplomu in zlato kolajno. Ponovni Čipkarski festival je bil tri leta kasneje, leta 1964. Tudi tokrat se ga je udeležilo 80 čipkaric iz Železnikov. Vendar pa so bili rezultati povsem drugačni od tistih izpred treh let. Na razstavi so zasedle osmo, to je zadnje mesto, in prejele železno kolajno. Seveda z uvrstitvijo niso bile zadovoljne. S svojim uspehom na tem festivalu pa je bila prav gotovo zadovoljna čipkarica Albina Florjančič iz Železnikov, ki se je udeležila hitrostnega tekmovanja v klekljanju in osvojila drugo mesto. Prejela je nagrado v višini 15.000 DIN.

Zlata medalja I. Čipkarskega festivala Slovenije, 16. 7. 1961, ki jo je kot najboljša prejela Čipkarska zadruga iz Železnikov. Hrani Muzej Železniki.

PRVI ČIPKARSKI DAN V ŽELEZNIKIH

Na Čipkarskem dnevju leta 1973.

Prvi turistični dan z imenom Čipkarski dan v Železnikih so organizirali 25. avgusta 1962 Na plavžu. TD Železniki⁶ je na pobudo Gorenjske turistične Zveze⁷ iz Kranja sprejelo predlog Jožeta Mohoriča, takratnega predsednika TD, za uvedbo turističnega dne v Železnikih.

Razgovori in priprave za 1. Čipkarski dan, bilo jih je enajst, so potekali vse od januarja do sredine avgusta. Sodelovalo je več društev in organizacij. To so bili: Čipkarska zadruga Železniki, Jože Mohorič, predsednik TD v Železnikih, gospod Černe, predsednik TD v Kranju, GTZ, podjetje Dom iz Ljubljane, Muzejsko društvo in predstavniki KS. Ta društva in organizacije so si porazdelile naloge in pomagale tako pri pripravah kot pri prodaji

različnih stvari, ki so se na ta dan prodajale. Vsi so bili zelo navdušeni.

V času prvega Čipkarskega dne v Železnikih pa se je med ljudmi, zlasti med šoloobveznimi deklicami, pojavilo veliko navdušenje za klekljanje. Zato so družine, ki so želele, da bi se njihovi otroci naučili klekljati, začele zbirati podpise. Zbrali so podpise 56 družin, ki so tako jamčile, da se bodo njihovi otroci redno udeleževali čipkarskega pouka. Vendar pa to ni bilo dovolj, saj čipkarske šole v Železnikih takrat niso ustanovili.

ČIPKARSTVO V ŽELEZNIKIH PO LETU 1976

Ustanovitev in delovanje klekljarskega krožka

Po propadu čipkarske šole leta 1960 so se vedno znova našli ljudje, ki so težili k njeni ponovni oživitvi, vendar brez uspeha. Do ustanovitve čipkarskega krožka v OŠ Prešernove brigade Železniki⁸ je preteklo kar 15 let. Na pobudo TD in takratnega ravnatelja osnovne šole Franceta Benedika je bil leta 1976 pod vodstvom Helene Kramar, sicer učiteljice razrednega pouka, ustanovljen klekljarski krožek.

Pouk je potekal enkrat tedensko v dveh skupinah. Posebnega programa krožek ni imel, učiteljica se je zgledovala po načrtu Mire Kejžar, ki je bila zadnja učiteljica v čipkarski šoli. Vse potrebno za delo so učenci dobili v šoli, ki je tako tudi krila vse materialne stroške.⁹ Vsak učenec je povprečno v enem šolskem letu izdelal tri čipke, ki so bile ob koncu leta tudi razstavljene.

Zanimanje med otroci je bilo kar veliko, saj je bilo v krožek prvo leto vpisanih okrog trideset otrok, drugo leto delovanja pa so bile namesto dveh potrebne že kar štiri skupine. Z leti pa je prvo navdušenje splahnelo, število učencev se je zmanjšalo. Tako je krožek deloval le tri ali štiri leta. Od takrat naprej so se mladi učili klekljati doma ali pri znancih, strokovnega učenja klekljanja pa ni bilo.

PONOVNA USTANOVITEV ČIPKARSKE ŠOLE

Največje zasluge za ponovno oživitev čipkarske šole leta 1994 gredo takratnemu ravnatelju osnovne šole Leopoldu Nastranu ter Heleni Kramar.

Čipkarska šola je potekala enkrat tedensko, v štirih skupinah v katerih je bilo od 15–20 učenec. Pouk je potekal po posebnem učnem načrtu oz. programu idrijske čipkarske šole, obsegal pa je osem letnikov. Ker so šolo obiskovali učenci z

Učenke čipkarske šole v OŠ Železniki leta 2002.

različnim predznanjem, je učenec napredoval v višji letnik takrat, ko je obvladal predpisano snov oz. spretnosti za letnik, v katerem je trenutno bil. Tako so lahko učenke v enem šolskem letu naredile tudi dva letnika čipkarske šole, nekateri učenci, ki pa niso bili tako večji klekljanja, pa letnika niso naredili v enem šolskem letu, pač pa v naslednjem, in so takrat dobili dve spričevali.

Učenke, ki so se pripravljale na razna tekmovanja (Idrija, Čipkarski dan v Železnikih), pa so se izven rednega pouka urile v klekljanju večkrat na teden, saj je bilo za uspeh potrebno tudi več vaje in dela. Ob koncu leta pa so pripravili tudi razstavo. Heleni Kramar je pomagala tudi Mojca Jemec.

Vodstvo čipkarske šole pa se je spreminjalo. Tako je Heleno Kramar po enem letu nasledila Maja Kopač, ki je poučevala dve leti. V šolskem letu 1997/98 je zaradi pomanjkanja strokovnega kadra na prošnjo TD klekljanje poučevala Marija Koblar, leta 1998 pa je pričela učiti Irena Benedičič, ki je tudi prava učiteljica klekljanja.

ZAKLJUČEK

Vsi vemo, da je Idrija tista, kjer so se ženske že pred davnim letom 1763 prve začele ukvarjati z izdelovanjem čipk. Od tam se je čipkarstvo potem širilo naprej v druge slovenske kraje in tako se je pojavilo, uveljavilo in zakoreninilo tudi pri nas. Laiki, oz. tisti, ki se na klekljanje, oz. tehnike klekljanja, ne spoznajo najbolje, pa gotovo ne vedo, da se "naša" čipka razlikuje od Idrijske.

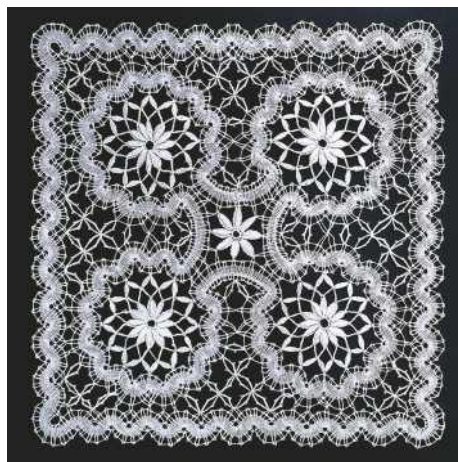
Razlogi oziroma vzroki za to segajo v daljno preteklost, skoraj stoletje nazaj. Avstrija je leta 1918 izgubila vojno in prav to je razdelilo Slovenijo na dva dela. Primorska z Idrijo je pripadla Italiji, ostali del pa je prišel pod na novo ustanovljeno državo Jugoslavijo. Italijanska okupacija je povzročila, da se je čipkarstvo v okolici Idrije in na Primorskem razvijalo v popolnoma drugačni smeri kot v Jugoslaviji. Tam so prvotno klekljali češko čipko, za katero je značilen širok trak (ris), ki vijuga po čipki

in oblikuje razne vzorce, pod italijansko okupacijo pa se je klekljanje povsem preusmerilo. Za čipke je bil vse bolj značilen ozek trak (ris, slepi ris), kar se kaže kot vpliv beneške čipke. Gorenjska pa je bila ves čas pod vplivom dunajske šole in značilen za čipke na tem ozemlju je bil značilen širok trak, to je široki ris.

Danes pa se vse prepleta. Klekljarice največ klekljajo ozki ris, ki je veliko lažji od širokega, vedno bolj pa se temu dodajajo drugi elementi. Vzorci, kjer prevladuje ozki ris, se bogatijo s težjimi tehnikami in starimi motivi. S tem sta pred leti začeli Mira Kejžar in Irma Sedej-Pervanja, in sicer z name-nom, da bi bila čipka bolj zanimiva.

Danes čipka ni samo spomin na preteklost, saj večini klekljaric s skromnimi pokojninami še vedno predstavlja dodaten vir preživetja. Predvsem pa se odlikuje po svoji zahtevni, natančni in prav zaradi tega čudoviti podobi, ki jo ustvarijo človeške roke.

Naj za konec še enkrat omenim tiste štiri dekllice, ki so se že okrog davnega leta 1881 naučile klekljati. Nevede so pričele dolgoletno tradicijo, ki je predvsem v preteklosti mnogim ljudem pomagala preživeti, danes pa, upam, je v ponos slehernemu domačinu.

Viri in literatura

- Emil Čeferin: *Zadružništvo v Selški dolini*. Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 198.
- Maja Kovač: *90 let čipkarske šole v Železnikih*. Zgibanka Železniki: Turistično društvo Železniki, 1995.
- Božo Račič: *Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje*. Loški razgledi XV/1968. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1968. Str. 123–138.
- Tonika Ramovš: *Zgodovina čipkarstva v Železnikih*. Železniki, 1970. Str. 1–6. (Hrani Muzej Železniki.).
- Tonika Ramovš: *Zgodovina čipkarskih dnevov v Železnikih*. Druga polovica 80. let. Str. 1–3. (Hrani Muzej Železniki.).
- Tonika Ramovš: *Pričetek čipkarske obrti in čipkarske šole v Železnikih – igra v treh dejanjih in štirih slikah*. (Hrani Muzej Železniki.).
- Mira Šmid in Zgodovinski krožek OŠ Železniki: *Razvoj turizma v Selški dolini – raziskovalna naloga*. Železniki, 1994. Str. 8–49.
- Niko Žumer: *Obrt in obrtna podjetja po prenehanju železarstva*. Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973. Str. 176. Muzej Železniki. Loški muzej Škofja Loka. TD Železniki.

Informatorji

- Irena Benedičič, strokovna učiteljica klekljanja na čipkarski šoli v Železnikih, Železniki.
- Mira Kejžar, pokojna risarka vzorcev, klekljarica, včasih poučevala na čipkarski šoli v Železnikih.
- Helena Kramar, upokojenka, klekljarica, včasih vodila čipkarski krožek in poučevala na čipkarski šoli v Železnikih, Železniki.
- Tonika Ramovš, pokojna klekljarica, tajnica v drugi Čipkarski zadrugi.
- Jure Rejec, kustos v Muzeju Železniki, Železniki.
- Ana Rozman, upokojenka, klekljarica, Železniki.
- Francka Rozman, upokojenka, klekljarica, Železniki.
- Anči Trojar, upokojenka, tajnica TD Železniki, Železniki.
- Mara Živec, upokojenka, včasih strokovna učiteljica na čipkarski šoli v Železnikih.

Opombe

- ¹ Tonika Ramovš: *Zgodovina čipkarstva v Železnikih*. Železniki, 1970. Osebni arhiv. Str.1. (v nadaljevanju Ramovš.)
- ² Njeno pravo ime ni znano.
- ³ Marija Pivk je bila ob koncu vojne upokojena zaradi svojega sodelovanja z Nemci. Nemci so ji pošiljali sukanec, ki so ga prej tudi stehali. Kolikor sukanca je prejela, toliko čipke je morala v zameno poslati v Nemčijo.
- ⁴ Skupnost Železniki so takrat sestavljali krojači, šivilje in pleskarji.
- ⁵ Dr. Emil Čeferin: *Zadružništvo v Selški dolini*. Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki, 1973. Str. 198.
- ⁶ V nadaljevanju TD Železniki.
- ⁷ V nadaljevanju GTZ.
- ⁸ Današnja OŠ Železniki.
- ⁹ Helena Kramar je na stroške šole sama izdelala 30 punkljev, poskrbela pa je tudi za nabavo klekeljnov in ostalih materialov.